

1 Variatie, voor ieders welbevinden

Op een gevarieerde en groene speelplaats voelen leerlingen zich gelukkiger dan op een klassieke, grijze speelplaats. Ze vervelen zich minder en er is minder negatief gedrag. De speelplaats komt tegemoet aan ieders (bijzondere) behoeften. Wie behoefte heeft aan rust en veiligheid, of juist aan actief spel, vindt zijn gading. Ook wie minder mobiel is, komt aan zijn trekken en kan de pauzes prettig invullen. Variatie is het toverwoord.

De variatie zit in de inrichting en infrastructuur, maar ook in het activiteiten- en materialenaanbod. Dit vraagt een andere kijk op begeleiding, toezicht en afspraken.

Op de 'nieuwe' speelplaats kun je je ogen de kost geven. Er is afwisseling in ondergrond: zowel verhard als onverhard terrein (zand, gras, aarde, grind e.d.). Er is variatie in reliëf: er zijn (iets) hogere en lagere plekjes. Vanop de 'berg' voelen kinderen zich heer en meester; in een greppel kunnen ze knus samenzitten; de helling kunnen ze op- en aflopen of afrollen. Er zijn verschillende spelzones: rustige hoekjes, zones voor actief spel en sport, een creahoekje, een natuurplek enz. Iedere leerling vindt wel een leuke activiteit en een plekje waar hij of zij zich goed voelt. Jongeren vinden een plek om te chillen en anderen te ontmoeten, op een andere manier dan in de klas.

Ook het aanbod aan activiteiten en (spel)materialen is gevarieerd. Variëren kan door af en toe het materiaal te wisselen maar ook door onbestemd materiaal aan te bieden. Fantasie tovert alles om in wat je wilt.

Ondanks de vele 'hindernissen' blijft de speelplaats goed toegankelijk en zijn alle voorzieningen vlot bereikbaar en bespeelbaar, ook voor leerlingen met een beperking. Niet alles hoeft voor iedereen bruikbaar te zijn, maar de inclusiegedachte staat voorop bij de (her)aanleg van de schoolspeelplaats. Het M-decreet rond inclusief onderwijs (in werking sinds schooljaar 2015-2016) geeft hierbij de richting aan.

Als de inrichting van de speelplaats verandert, moet er ook gesleuteld worden aan het toezicht en de begeleiding. Een gevarieerde speelplaats met verstopplekjes, hoekjes en heuveltjes is niet in één blik te overzien en vraagt een meer actief toezicht. Pesten doet zich vaak voor op plekken die aan het oog van de leerkracht ontsnappen. Uiteraard moeten negatief gedrag en pesten integraal worden aangepakt, maar een kwaliteitsvolle speelplaats met alerte begeleiders vormt zeker een onderdeel van het pestpreventiebeleid.

Actief toezicht kan betekenen dat leerkrachten rondgaan en rondkijken, of zelfs dat ze activiteiten aanbieden en begeleiden. Leerkrachten kunnen een gesprek aangaan en openstaan voor informeel contact met de leerlingen. Ze leren elkaar op een andere manier kennen dan in de klas en dit bevordert het welbevinden en het gevoel van veiligheid.

INFORMATIE

Welbevinden

- Op een *grijs* schoolplein ligt het **welbevinden van jongere leerlingen** (groep 4 en 5, dat is 2^e en 3^e leerjaar in België) lager dan dat van oudere leerlingen (groep 6 of 4^e leerjaar). Op een *groen* schoolplein wordt dit verschil niet gevonden. Een groen schoolplein lijkt een positief effect te hebben op het welzijn van jongere leerlingen; ze vinden school leuker, hebben meer vrienden en worden minder gepest.
- Groene schoolpleinen worden meer gewaardeerd. Een groen schoolplein verbetert het welbevinden van jonge leerlingen. Er zijn niet meer of minder ruzies op groene schoolpleinen.
- Op groene schoolspeelplaatsen wordt minder gepest, blijkt uit een onderzoek van het Nederlandse Alterra.
- Na het herinrichten van het schoolterrein is er **minder agressie en pestgedrag**, doordat er meer plekken zijn voor kleine groepen kinderen met verschillende bewegingsbehoeften.
- Wie zichzelf mag zijn tijdens de pauze en zich **positief betrokken** voelt (bijvoorbeeld bij de organisatie van activiteiten en de inrichting van de speelplaats) heeft meer zin om te studeren en een diploma te halen.
- Een ontspannende pauze zorgt ervoor dat scholieren hun batterijen opladen en nadien **rustig naar de klas** gaan.
- Een kind kan zich alleen positief ontwikkelen in een omgeving waarin het zich **veilig en vertrouwd** voelt. Een stimulerend pedagogisch klimaat waarin kinderen zich vrij kunnen ontwikkelen, houdt rekening met de behoeften van kinderen.

Begeleiding en toezicht, activiteiten aanbod

- Hefbomen voor goed samenleven op de speelplaats van secundaire scholen zijn: activiteiten en animatie, toezicht en begeleiding, afspraken en regels. Kijk ook eens naar andere ruimten dan de speelplaats. De **kreukelzones** zijn plaatsen waar veel scholieren tijdelijk samenkomen (lockers, sanitair, fietsenstalling); de **transitzones** zijn verbindingssplekken (zoals de gang of de hal). Beleven scholieren deze zones als knusse of favoriete plekken? Zorg dan voor knusse plekken op de speelplaats en probeer wat scholieren in de kreukel- en transitzones aantrekt, op de speelplaats te realiseren.
- Bij het evaluatie-onderzoek Groene Schoolpleinen merkte een school op dat toezicht houden op het groene schoolplein lastiger was met alle nieuwe speelelementen en de hoogteverschillen. Door een klimrek kun je heen kijken maar door een heuvel natuurlijk niet. Je hebt geen overzicht meer over het hele plein. Scholen lossen dit op door meer rond te lopen en/of met meer mensen toezicht te houden.
- De directeur van school De Lindt (groen-grijs schoolplein) ziet een sterk verband tussen de wijze waarop de school het toezicht in de pauze organiseert en het **aantal ruzies** op het schoolplein. Doordat de eigen leerkracht met de leerlingen buiten is, worden problemen direct bespreekbaar gemaakt in de klas en komen ruzies weinig voor.
Leerkrachten geven aan dat sommige delen van het schoolplein niet gebruikt mogen worden. De redenen verschillen: veiligheid, ontbreken van overzicht, beschermen van struiken en pas ingezaaid gras, en modder in de school. Ouders van kinderen met een groen schoolplein geven vaker aan (47,5%) dat een kind niet overal mag spelen, dan ouders van een groen-grijs en een grijs schoolplein (resp. 10,5% en 26,4%). Ouders van kinderen met een groen schoolplein geven vaker aan dan de ouders van kinderen met groen-grijze schoolpleinen, dat er soms problemen zijn omdat de leerkracht niet het hele plein kan overzien.

- **Pesten** komt het meest voor op de speelplaats. "The frequency of bullying was higher in the playground (4,5 episodes per hour) than in the classroom (2,4 episodes per hour)". Pesten doet zich het meest voor op plaatsen waar leraren niet in de buurt zijn. Op school is dat het speelplein.

Er blijkt een verband tussen pestproblemen en het **aantal leerkrachten** dat toezicht houdt tijdens de pauzes of onbewaakte momenten.

De **beschikbare ruimte** is een bepalende factor. "Waar verveling troef is en waar te veel individuen te weinig ruimte hebben, is het wachten op conflicten. En zeg maar dag tegen het veilige schoolklimaat."

- Aandachtspunten voor activerend toezicht bij kleuters:
  - **autonomie**: kinderen laten mee beslissen en kiezen in bewegingsspele, ondersteunend in plaats van controlerend taalgebruik, verbale beloning om te bewegen in plaats van extrinsieke beloning (zoals snoep), informatie geven op kindermaat en de voordelen van bewegen benadrukken;
  - **competentie**: activiteiten en spel op kindermaat zodat kinderen succeservaringen beleven, tips geven hoe de kinderen actief kunnen spelen, groepjes af en toe splitsen volgens voorkeur voor bewegingsactiviteiten;
  - **verbondenheid**: zelf meedoen als begeleider, of ten minste de kinderen aanzetten tot beweging, hierbij interesse en plezier tonen, extra aandacht voor meisjes, kinderen bij naam aanspreken, ouders betrekken bij het bewegingsverhaal, verwijzen naar bewegingsaanbod in de buurt, de gemeente, via sportclubs enz.
- In Vlaanderen vinden we nagenoeg geen onderzoek over toezicht en begeleiding op (groene) schoolspeelplaatsen. Leerkrachten geven aan dat toezicht houden na de vergroening van de speelplaats veel aangenamer is dan daarvoor.

Beperkingen en bijzondere behoeften

- **Het M-decreet** bepaalt dat vanaf het schooljaar 2015-2016 maatregelen voor een meer inclusief onderwijs geleidelijk worden ingevoerd. 'M' staat voor 'maatregelen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften'. Dit nieuwe wettelijke kader is een duidelijk argument om de buitenruimte op school divers in te richten.
- Kinderen worden over het algemeen rustiger in de natuur. Dat is belangrijk voor alle kinderen, maar zeker voor kinderen met impulsief of druk gedrag. Onderzoek wijst uit dat spelen in een natuurlijke omgeving positieve effecten heeft voor **kinderen met ADHD**.
- Kinderen met ADHD kunnen zich beter concentreren tijdens of na een verblijf in een natuurlijke omgeving. De ADHD-symptomen van kinderen verbeterden bij buitenactiviteiten in de natuur met 30% in vergelijking met buitenactiviteiten in een stedelijke omgeving, en drie keer zoveel vergeleken met binnenactiviteiten.
- Kinderen met beperkingen zijn **in de eerste plaats kinderen** die net als alle andere willen spelen, ontdekken, grenzen verkennen en zich ontwikkelen. Kinderen in een rolstoel kunnen ervan genieten uit hun rolstoel te klimmen en van een bult af te rollen, kinderen met autisme vinden rust bij hun eigen plekje, een kruk kan een zwaard worden en een rolstoel een koets.
- Kinderen met een visuele beperking beleven geuren, sensaties en geluiden vaak heel intensief (geurige kruiden zoals munt, klei kneden en in het zand woelen, het ruisen van een populier). Veel kinderen met een auditieve of een autismespectrumstoornis appreciëren prikkelarme plekjes met veilige rugdekking, van waaruit ze de speelplek kunnen overzien. Contact met dieren kan rust brengen. Kinderen met een

verstandelijke beperking beleven de wereld vooral lichamelijk, en kunnen erg genieten van geuren, kleuren, of gewoon van zand dat door hun vingers glijdt. Een **snoezelplek** is een waardevolle aanvulling op de natuurspeelplaats. Kinderen zonder beperking zijn meer visueel ingesteld. Ook voor hen is het goed in plekjes te voorzien waar alle zintuigen worden geprikkeld.

INRICHTING EN BEHEER

Welbevinden

- Zoek een evenwicht tussen ruimte voor georganiseerd spel en spontaan spel. Zowel voor kleuters en kinderen als voor tieners moet de ruimte herkenbaar en aantrekkelijk zijn. Dat betekent niet afzonderlijke ruimtes per leeftijdscategorie, maar wel infrastructuur die inspeelt op **verschillende specifieke noden**. Die ruimte is niet wat ze is, maar wat kinderen ermee doen, en dat kan en mag elk moment weer iets anders zijn.

- **Geborgenheid** voor (jonge) kinderen creëer je door gezellige hoeken, verschillende zones, heuvels (overzichtsplekjes) en verborgen kantjes. Vrolijke kleuren en een herkenbare structuur dragen bij tot een gevoel van veiligheid en geborgenheid.
- Hoe gevarieerder, uitdagender en speelser de infrastructuur is, des te groter de kans dat alle kinderen intens kunnen gaan spelen. Ze zijn dan 100% betrokken en verliezen zichzelf in hun spel. Vier basisvoorwaarden om kinderen tot intens spel te laten komen:

vrijheid: kunnen kinderen kiezen waar ze spelen, kunnen ze zelf op verkenning, is er ruimte voor eigen invulling of aanpassing van de ruimte?

interesse: is de ruimte aantrekkelijk, speels, kleurrijk, herkenbaar, prikkelend?

comfort: is de ruimte herkenbaar gestructureerd, maar zijn er toch ook geborgen hoekjes?

uitdaging: zijn er plekken 'anders dan anders' die kinderen uitdagen, is er ruimte voor ontdekking, en om fysieke grenzen te verleggen, iets te durven?

- **Kleuterklassen** zijn vaak heel mooi en boeiend ingericht met verschillende hoeken en veel variatie. Waarom zou dit op de speelplaats niet kunnen?

Begeleiding en toezicht, activiteiten aanbod

- In verstopplekjes voelen kinderen zich veilig en geborgen. Denk bij ontwerp of herinrichting aan **overzichtsplekken** voor de leerkracht, en kies voor lage struiken.
- Een gevarieerde groene speelplaats met verstopplekjes vereist een andere manier van toezicht houden dan een klassieke en overzichtelijke speelplaats. Leerkrachten moeten meer actief circuleren of zelfs actief deelnemen aan het spel. Uit ervaringen van leerkrachten blijkt wel dat het toezicht hier eerder makkelijker dan moeilijker is (minder verveling en negatief gedrag). Toezicht hoeft geen last te zijn, het kan leerkrachten net **positieve energie** geven.
- Een verplicht uurtje toezicht om regels te bewaken en defecten te signaleren? Of begeleiding waarbij tijd is voor een geïnteresseerde babbel, stimuleren tot spel of zelfs actief meespelen? Dan kunnen leerkrachten de leerlingen **op een andere manier ontmoeten** en leren kennen. Dit informeel contact heeft een positief effect op het welbevinden van de leerlingen op school.
- Meestal is er maar één toezichthouder voor de volledige speelplaats. Op grote speelplaatsen mogen kinderen dan vaak niet de volledige ruimte gebruiken. Het is belangrijk leraren warm te maken voor meer **'speelplaatswerking'**. Een aanpassing aan de infrastructuur kan toezicht makkelijker maken. Praktisch voorbeeld: om naar het toilet te gaan, moeten de leerlingen door het schoolgebouw.

Een rechtstreekse toegang (buitendeur) van op de speelplaats tot het sanitair maakt het toezicht makkelijker.

Variatie en ruimte voor iedereen

- Het **Toegankelijkheidsbureau** heeft als uitgangspunt "je bent gehandicapt als de omgeving je niet toelaat om optimaal te functioneren". Met inrichtingsmaatregelen kan de speelplaats beter bereikbaar, toegankelijk en bruikbaar worden voor kinderen en volwassenen in een rolstoel, blinden en slechtzienden, doven en slechthorenden, personen met een mentale of tijdelijke handicap.

Technische richtlijnen voor ontwerp van toegankelijk publiek domein vind je in het 'Vademecum Toegankelijk Publiek Domein'.

Brochure over toegankelijkheid van speeltuinen

- **Universal Design** vertaalt de inclusiegedachte in termen van infrastructuur. Ze ontwerpen producten, ruimtes en diensten voor mensen met en zonder beperking. Het gaat daarbij niet alleen om drempels en hellingen, maar ook om heldere communicatie en een leesbare structuur. Van bij het begin wordt uitgegaan van toegankelijkheid voor iedereen, zodat er achteraf geen aanpassingen nodig zijn.
- 'Natuurlijk toegankelijk spelen': **concrete informatie** over geschikte verhardingsmaterialen, hellingshoeken of maten voor ontwerpers van speelplekken voor kinderen met en zonder beperking.

- Voor kinderen met een beperking is het extra belangrijk het speellandschap van een goede indeling te voorzien met paden, reliëf, beplanting, zichtlijnen, oriëntatie- en herkenningspunten, open plekken e.d. Voor kinderen met een (lichte) visuele beperking kun je bepaalde objecten (zoals een bank, entree van een huisje of startpaal van een klimparcours) **helder geel** kleuren, en bewegende speelelementen (bijvoorbeeld een

schommel) kun je voorzien van een klein **belletje**.

- Voor kinderen met een loopbeperking let je vooral op de bereikbaarheid van de speelplek, zowel de ingang en algemene voorzieningen, als de leuke speelelementen. De keuze van materialen en verharding, de hellingsgraad, de kleurenkeuzes en contrasten zijn van belang voor kinderen met een beperking.
- Veel kinderen kunnen overdag uit hun rolstoel naar een andere zitplek, of laten zich op de grond zakken om zelf te kruipen of schuiven. Zorg voor diverse **'transitiepunten'** waar zij uit hun rolstoel kunnen. Voor kinderen met een rolstoel werd aan de rand van de zandbak vaak een 'zandtafel' geplaatst. Het nadeel is dat anderen het zand moeten aanvullen en dat de kinderen niet samen 'in' de zandbak zitten. Het is beter de kinderen samen op de grond te laten spelen. Zorg daarom voor: een gelijkvloerse inloop, een zitplek op hoogte voor de overgang van rolstoel naar zandbak, een steun om zich op te trekken en weer te laten zakken (het liefst bij de ingang) en een rand als ruggensteun terwijl de kinderen in het zand spelen. Denk ook aan een **'parkeerplekje'** voor de lege rolstoel. Ook bij een glijbaan kun je een overgangspunt aanbrengen.
- De 'Inspiratiebundel Toegankelijkheid' wil ontwerpers en bouwheren van scholen informeren, inspireren en ondersteunen om de toegankelijkheid van de schoolgebouwen voor iedereen te

optimaliseren. Het is een **werkinstrument** met achtergrondinformatie, ontwerpaanbevelingen en inspirerende voorbeelden.

'Vademecum Integrale Toegankelijkheid van **parken**': richtlijnen om een park toegankelijk en bruikbaar te maken voor iedereen.

- Niet alles hoeft voor iedereen bereikbaar en bruikbaar te zijn. Zo zullen vaak **niet alle** speelelementen voor iedereen bruikbaar zijn, **maar zeker wel** de zitplekken, de educatieve plekken en de buitenklas. De moestuin kan perfect met goed toegankelijke paden worden ingericht.

SCHOOLVOORBEELDEN

Toezicht

- Wat als al het schoolpersoneel één keer per maand samen met de scholieren pauze neemt op de speelplaats?
- Neem **'toezicht'** eens onder de loep met heel de school (betrek ook het ondersteunend en onderhoudspersoneel). Misschien kunnen verschillende collega's toezicht houden? Dat vraagt extra engagement, maar je haalt er wel winst uit: een beter contact met de scholieren, meer rust in de klas, je kunt conflicten beter inschatten. Goed toezicht vraagt bepaalde competenties, niet iedereen is er even goed in. Wie toezicht houdt, moet zich ook veilig voelen in deze rol. Scholieren merken het meteen op als dat niet het geval is en gedragen zich dan soms uitdagend of zelfs gewelddadig. Een mogelijke oplossing is toezicht in duo's, of naast speelplaatstoezicht ook andere evenwaardige taken opnemen, zoals de bib openhouden of een middagactiviteit begeleiden. Misschien ontdek je dat een nieuwe omschrijving van 'toezicht' op zijn plaats is. Sommige scholen noemen het 'actief toezicht', of 'speelplaatsbegeleiding', 'speelplaatscoach' of ...
- **De Buitenklas** is een opleiding voor leerkrachten in lager en secundair onderwijs over het integreren van **natuur in het lesprogramma**. De deelnemers namen groen mee naar binnen, en hun klas mee naar buiten, en gingen achteraf de school vergroenen. De ervaringen bleken positief en **eye-openers**. Enkele citaten: "*Ik had nooit verwacht dat De Buitenklas mezelf, als mens en docent, zoveel positieve energie zou geven.*" "*Door meer inzicht over het belang van buiten zijn voor een gezonde ontwikkeling van kinderen, ben ik mezelf ook veel bewuster van de rust die het buiten zijn mij geeft. Voorheen voelde pleinwacht (toezicht) als een lastige verplichting, nu geniet ik ervan.*" "*Mijn manier van lesgeven is veranderd, ik heb meer zin in mijn werk gekregen en ik ben er ook trotser op.*"

Variatie en ruimte voor iedereen

- Heel wat scholen voor buitengewoon onderwijs (basis en secundair) dienden een speelplaatsproject in voor Pimp je speelplaats (oproep januari 2015). Bij de laureaten onder meer BUSO Sint-Jozef in Antwerpen, BUSO Broederschool Lokeren en buitengewoon basisonderwijs Spes in Anderlecht. Sinds zomer 2015 kun je hun verwezenlijkingen volgen, begin 2016 kan Pimp je speelplaats de resultaten van hun herinrichtingswerken verspreiden. Enkele inrichtingsideeën die vaker terugkomen, specifiek gericht op de behoeften van leerlingen met een beperking: **belevingstuin**, alle zintuigen prikkelen (o.a. windklokjes, geluidentuin,

geluidenmuur, **blotevoetenpaden en blotewielenpaden**, plantenkeuze op basis van geuren en kleuren, herkenbaarheid en structuur, een **nestschommel**, .enz.

- - **'blotehandenpad'** met bakken met een variatie aan materialen, op armhoogte voor rolstoelgebruikers. (De Leerexpert)
    - natuurleerpad, gemaakt samen met de leerlingen (De Leerexpert)
    - een **rolstoeltoegankelijke wilgenhut** en wilgentunnel (De Leerexpert en BUSO Sint-Jozef)
- Deze knappe realisaties zijn het resultaat van een samenwerking tussen verschillende scholen: Buitengewone basis- en secundaire school De Leerexpert (Dullingen), BUSO Sint-Jozef en SIBSO Marco Polo (waar veel OKAN-leerlingen les volgen). De uitwisseling zorgt voor een boeiende kruisbestuiving tussen verschillende groepen en leeftijden.
- **"Avonturis"** is een natuurspeelplek voor kinderen mét en zonder beperking
  - De Speeldernis is het voorbeeld bij uitstek van variatie(in reliëf, droog-nat, beplanting, los materiaal, natuurlijke speellandschappen, .e.d.) op een beperkte oppervlakte.
  - Sinds de zomer 2012 heeft De Springplank een natuurspeelplaats. Groen Atelier Anneke Rodenburg maakte het ontwerp, orthopedagoog Ilse Vonders was nauw betrokken. Een aantal delen van de speelplek is makkelijk met een touw of lint afsluitbaar, zodat daar een kleine groep kinderen ongestoord kan spelen. Begeleiders zien veranderingen in het gedrag van de kinderen, en de kinderen zelf zijn er heel blij mee. **"Ik ben nu ook niet meer zo vaak boos als vroeger"**, zegt een van de kinderen. Vooral rond de waterpomp worden kinderen sterk uitgedaagd en spelen ze meer samen. Het is de bedoeling de buitenruimte niet alleen voor ontspanning te gebruiken, maar **ook in te zetten bij de behandeling**. Dat is voor veel begeleiders nog zoeken.
  - Moby Dick is een bekend voorbeeld van een natuurspeeltuin. Hij werd in 2011 ingrijpend aangepast, ook voor kinderen met een beperking. IJkpunt in de renovatie was het **bezoek van de Speeltuinbende**, een groep kinderen met en zonder beperkingen die Nederland doorreizen om speeltuinen te testen op gebruiksvriendelijkheid en bespeelbaarheid. De vrijwilligers van Moby Dick schreven op basis van hun ervaringen het 'Draaiboek speeltuinrenovatie'.